

Conceptexamenprogramma bedrijfseconomie vwo

Versie 1

September 2026

Verantwoording

2026 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteur

SLO

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Telefoon (033) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

AN 3.8055.049

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
Leeswijzer	5
Meer informatie	5
2. Karakteristiek bedrijfseconomie	6
Kenmerken van de mens en maatschappijvakken	6
Kenmerken van het vak bedrijfseconomie	7
Bedrijfseconomie als schoolvak	8
Bedrijfseconomie in de schoolsoorten	8
Havo	8
Vwo	9
3. Raamwerk van (sub)domeinen	10
4. Eindtermen	12
Domein A Bedrijfseconomische besluitvorming en vaardigheden	12
Subdomein A1 Bedrijfseconomische besluitvorming	12
Subdomein A2 Vaardigheden	15
Domein B Marketing	19
Subdomein B1 Persoonlijke toegevoegde waarde en positionering	19
Subdomein B2 Strategische marketing en impact	21
Subdomein B3 Effectiviteit van marketing	25
Domein C Organisatie	26
Subdomein C1 Organiseren bij veranderingen in een persoonlijk leven	26
Subdomein C2 Bestaansrecht en rechtsvormen	28
Subdomein C3 Organiseren bij veranderingen	30
Domein D Accounting	32
Subdomein D1 Ontvangsten en uitgaven in een persoonlijk leven	32
Subdomein D2 Interne verslaggeving	34
Subdomein D3 Externe verslaggeving	37
Domein E Financiering	39
Subdomein E1 Bezittingen en schulden in een persoonlijk leven	39
Subdomein E2 Kapitaal en vermogen van organisaties	42
Subdomein E3 Investerings- en financieringsvraagstukken	44

Domein F Ondernemerschap	47
Subdomein F1 Ondernemerschap en bedrijfseconomie	47
Subdomein F2 Ondernemen - Keuze	51
Bijlage - Begrippenlijst	54

1. Inleiding

Voor je ligt het conceptexamenprogramma bedrijfseconomie voor het vwo. De afgelopen twee jaar heeft de vakvernieuwingscommissie bedrijfseconomie dit conceptexamenprogramma ontwikkeld – tegelijkertijd en in samenhang met de andere conceptexamenprogramma's bedrijfseconomie voor alle schoolsoorten en leerwegen. SLO voert in [opdracht](#) van het ministerie van OCW regie over de actualisatie van het gehele curriculum.

Op basis van dit conceptexamenprogramma ontwikkelt het College voor Toetsen en Examens (CvTE) een conceptsyllabus voor de inhoud die aan het centraal examen zijn toegewezen. SLO zal alle conceptexamenprogramma's en -syllabi beproeven in de onderwijspraktijk. De feedback die wordt opgehaald bij leerlingen, leraren en andere betrokkenen wordt gewogen en waar nodig worden de conceptexamenprogramma's en de conceptsyllabi aangescherpt. Daarna worden de documenten vastgesteld door het ministerie van OCW. Vanaf dat moment kunnen de definitieve examenprogramma's en de syllabi geïmplementeerd worden.

Leeswijzer

Dit conceptexamenprogramma begint met een karakteristiek, waarin de visie op het vak bedrijfseconomie vwo en de positie van het vak in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs staat beschreven. Daarna volgt het raamwerk: een schematische weergave van de inhoud per domein of subdomein en een verdeling van inhoud over school- en centraal examen. Daarna volgen de eindtermen. Per eindterm is een doelzin, uitwerking ('Het gaat hierbij om') en een illustratie ('Te denken valt aan') opgenomen. Tot slot staat in de bijlage de begrippenlijst.

Meer informatie

Meer informatie over de inhoudelijke keuzes en de inrichting van het proces vind je in het toelichtingsdocument conceptexamenprogramma's bedrijfseconomie voor havo en vwo (Brouwer, Korteweg, Vreugdenhil & Wijers, 2026).

Alle informatie over de totstandkoming, opzet, werkwijze en inhoud van de conceptexamenprogramma's is te vinden op:

www.actualisatie-examenprogrammas.nl/mens-maatschappij.

2. Karakteristiek bedrijfseconomie

Kenmerken van de mens en maatschappijvakken

De mens en maatschappijvakken bestuderen mensen in hun onderlinge relaties en in relatie tot hun leefomgeving. Centraal staan manieren waarop mensen (samen)leven, de samenleving vormgeven en betekenis geven aan de wereld. Samenlevingen worden binnen deze vakken opgevat als dynamische sociale systemen die voortdurend in beweging zijn en reageren op veranderingen in hun omgeving.

Binnen de mens en maatschappijvakken vormen verwondering en fascinatie belangrijke uitgangspunten: zij wekken de nieuwsgierigheid en nodigen uit tot verder denken en onderzoeken. Leerlingen leren vragen te stellen, verschijnselen te analyseren, perspectieven te onderscheiden en verbanden te leggen tussen individueel handelen en bredere sociale, politieke, economische en ecologische ontwikkelingen.

Wat de mens en maatschappijvakken met elkaar verbindt, is hun gedeelde focus op het ontwikkelen van inzicht in sociale processen en het oefenen met verschillende benaderingswijzen. Door kennis te maken met uiteenlopende manieren van denken en onderzoeken leren leerlingen de complexiteit van samenlevingen te doorgronden, zich te verhouden tot onzekerheid en uiteenlopende interpretaties en onderbouwde oordelen te vormen.

Deze benaderingen worden binnen maatschappelijke vraagstukken geoefend en verdiept. In de bovenbouw van het voortgezet onderwijs omvat het vakkencluster aardrijkskunde, bedrijfseconomie, economie, filosofie, geschiedenis, maatschappijleer en maatschappijstudies. Elk vak kent een eigen perspectief op maatschappelijke vraagstukken en brengt daarbij eigen vraagstellingen, concepten en benaderingswijzen mee. Deze variatie stelt leerlingen in staat om verschijnselen vanuit verschillende perspectieven te verkennen.

Zo dragen de mens en maatschappijvakken bij aan de vorming van leerlingen tot reflectieve deelnemers aan de samenleving en ondersteunen zij de leerlingen bij het ontwikkelen van een duurzame, verantwoordelijke en respectvolle omgang met anderen, met samenlevingen en met de aarde als gezamenlijke leefomgeving.

Kenmerken van het vak bedrijfseconomie

Bij het vak bedrijfseconomie vormt de bedrijfseconomische rationaliteit het uitgangspunt. Dit behelst het optimaal inzetten van middelen om bepaalde financiële of niet-financiële doelstellingen te bereiken. Aandacht voor de omgeving, de voordelen van samenwerken en de beschikbare informatie beïnvloeden de wijze waarop doelstellingen geformuleerd en behaald worden. Binnen de deelgebieden marketing, organisatie, accounting en financiering onderzoekt de bedrijfseconoom welke beslissingen passend zijn bij de gekozen doelstellingen.

In het examenprogramma bedrijfseconomie staan bedrijfseconomische beslissingen die mensen nemen als privépersoon, ondernemer en binnen organisaties centraal. Hierbij maken leerlingen niet alleen kennis met de deelgebieden uit de bedrijfseconomische wetenschap, maar ook met ondernemerschap als verbindende factor. Daarnaast wordt in het examenprogramma aandacht gegeven aan financiële educatie, waardoor leerlingen met financiële uitdagingen en verleidingen leren omgaan. In alle onderdelen van het schoolvak staan casuïstiek en praktische toepasbaarheid centraal.

Bij het nemen van beslissingen gaan mensen uit van ideeën over wat zij belangrijk vinden. Op basis van deze waarden bepalen zij hun doelstellingen in hun persoonlijke leven of in een samenwerkingsverband. Bij het vaststellen van de doelstellingen spelen ook de omgeving en de middelen en kwaliteiten een rol. Na het vaststellen van de doelstelling worden alternatieven gezocht en gewogen, waarna een beslissing wordt genomen. De uitkomsten van de beslissing worden geëvalueerd, waarna besluiten worden bijgesteld of doelstellingen worden aangepast.

Het vak bedrijfseconomie leert leerlingen dus om vanuit diverse rollen praktische oplossingen te bedenken voor vraagstukken vanuit specifieke situaties in een cyclisch proces. Ook stelt het leerlingen in staat verschillende perspectieven in te nemen, gegeven de impact van een bepaalde beslissing. Bij bedrijfseconomie leren leerlingen hoe complex besluitvorming kan zijn en hoe zij om kunnen gaan met deze complexiteit.

Ondernemerschap verbindt accounting, financiering, organisatie en marketing met elkaar en benadrukt dat in het bijzonder een startende ondernemer aandacht moet geven aan alle bedrijfseconomische deelgebieden. Tegelijkertijd kent ondernemerschap een eigen dynamiek vanwege de ondernemende houding die centraal staat. Hiermee stelt het vak bedrijfseconomie leerlingen in staat om

hun mogelijkheden te zien, kansen te benutten en waarde te creëren, zowel in hun persoonlijke leven als in de rol van betrokkene bij organisaties.

Bedrijfseconomie als schoolvak

Bedrijfseconomie is een profielkeuzevak binnen Economie & Maatschappij of een keuzevak in het vrije deel bij alle profielen. Het examenprogramma bouwt voort op de kennis en vaardigheden die leerlingen in de onderbouw hebben opgedaan, zoals het analyseren van economische keuzes en de mogelijke gevolgen.

Daarnaast maken leerlingen in de onderbouw al kennis met financiële educatie en het opstellen van financiële overzichten. In de bovenbouw wordt deze kennis van financiële educatie uitgebreid en verdiept, met aandacht voor zowel financiële als niet-financiële waarden en doelstellingen, toegepast binnen een persoonlijk leven en binnen organisaties.

Binnen het vak bedrijfseconomie zijn keuzes gestoeld op waarden en doelstellingen van mensen. Dit zorgt voor een verbinding met het vak filosofie. Daarnaast leren leerlingen bij bedrijfseconomie welke rol de omgeving kan spelen bij het nemen van beslissingen. Hierdoor heeft het vak raakvlakken met economie en aardrijkskunde.

De schoolvakken bedrijfseconomie en economie bestuderen beide het keuzegedrag van mensen en organisaties. Het vak economie richt zich op de welvaart: de kwaliteit van leven hier en nu, in relatie tot de welvaart van latere generaties en van mensen elders in de wereld. Economische keuzes worden gemaakt door individuen en als lid van de samenleving. Het vak bedrijfseconomie bestudeert bedrijfseconomische besluitvorming vanuit een praktische insteek. Daarbij treedt de leerling in de rol van beslisser als privépersoon of binnen een organisatie, om oplossingen voor specifieke vraagstukken te ontwikkelen.

Bedrijfseconomie kent ook overlap met Nederlands en wiskunde, omdat de leerling leert om informatie uit tekstuele, grafische en algebraïsche bronnen te selecteren, verwerken en evalueren. Daarnaast zijn wiskundige vaardigheden en activiteiten en het leggen van verbanden onmisbaar om tot inzichten te komen bij bedrijfseconomische vraagstukken.

Bedrijfseconomie in de schoolsoorten

Havo

Op de havo ligt het accent op toepasbare kennis en vaardigheden. De contexten zijn concreet en liggen dicht bij de beleavingswereld van leerlingen.

Bedrijfseconomische vraagstukken zijn beknopt qua data en inhoud. Kritisch

denken wordt gestimuleerd door vraagstukken te analyseren vanuit een kleine hoeveelheid perspectieven. Interne analyses en vraagstukken hebben betrekking op commerciële organisaties zonder rechtspersoonlijkheid en niet-commerciële organisaties van beperkte omvang. Externe analyses en vraagstukken kunnen over alle typen organisaties gaan. De complexiteit van berekeningen is bij zowel interne als externe analyses beperkt.

Vwo

Op het vwo zijn de kennis en vaardigheden, en ook de contexten waarin deze worden toegepast, abstracter, omvangrijker en complexer. Kritisch denken wordt gestimuleerd door aandacht voor onderzoeksmethodologie, door vraagstukken te analyseren vanuit een grote hoeveelheid perspectieven en door de interactie tussen organisaties en hun omgeving te analyseren. Vraagstukken kunnen op diverse typen organisaties gericht zijn.

3. Raamwerk van (sub)domeinen

Hieronder vind je het raamwerk van bedrijfseconomie geordend naar domeinen en subdomeinen. Daarbij is een verdeling gemaakt van inhouden over het schoolexamen (SE) en centraal examen (CE).

Onderstaande SE-CE-verdeling is de basis voor het ontwikkelen van de conceptsyllabus en gericht op invoering van het examenprogramma op korte termijn (2-5 jaar).

Domeinindeling	Titel (sub)domein	Toewijzing	
		SE	CE
Domein A	Bedrijfseconomische besluitvorming en vaardigheden		
Subdomein A1	Bedrijfseconomische besluitvorming	x	x
Subdomein A2	Vaardigheden	x	x
Domein B	Marketing		
Subdomein B1	Persoonlijke toegevoegde waarde en positionering	x	
Subdomein B2	Strategische marketing en impact	x	
Subdomein B3	Effectiviteit van marketing		x
Domein C	Organisatie		
Subdomein C1	Organiseren bij veranderingen in een persoonlijk leven		x
Subdomein C2	Bestaansrecht en rechtsvormen	x	
Subdomein C3	Organiseren bij veranderingen	x	
Domein D	Accounting		
Subdomein D1	Ontvangsten en uitgaven in een persoonlijk leven	x	
Subdomein D2	Interne verslaggeving		x
Subdomein D3	Externe verslaggeving		x

Domein E	Financiering		
Subdomein E1	Bezittingen en schulden in een persoonlijk leven		x
Subdomein E2	Kapitaal en vermogen van organisaties		x
Subdomein E3	Investerings- en financieringsvraagstukken		x
Domein F	Ondernemerschap		
Subdomein F1	Ondernemerschap en bedrijfseconomie	x	
Subdomein F2	Keuzedomein - Ondernemen	x	

4. Eindtermen

Domein A Bedrijfseconomische besluitvorming en vaardigheden

Subdomein A1 Bedrijfseconomische besluitvorming

Eindterm 1

De leerling construeert en onderbouwt doelstellingen vanuit waarden. (B)

Het gaat hierbij om:

- identificeren welke financiële en niet-financiële waarden een persoon of organisatie kan hebben;
- onderbouwen hoe waarden voor een persoon of voor een organisatie het uitgangspunt vormen voor doelstellingen;
- analyseren op welke wijze kwaliteiten en middelen, de omgeving en doelstellingen met elkaar interacteren;
- onderzoeken welke spanningen kunnen bestaan bij het formuleren van doelstellingen.

Te denken valt aan:

- met behulp van stellingkaartjes aan een medeleerling uitleggen wat de leerling belangrijk vindt in het leven in financieel en niet-financieel opzicht;
- met behulp van een bedrijfswebsite uitleggen waarom een kledingmerk aan duurzaamheid doet, welke waarden hieraan ten grondslag liggen en welke duurzaamheidsdoelstellingen het kledingmerk heeft;
- een presentatie maken van de doelstellingen van de eigen school en tonen hoe de belangen van leerlingen, medewerkers en ouders deze doelstellingen beïnvloeden;
- in een presentatie uitleggen op welke wijze de kwaliteiten en middelen die beschikbaar zijn in een sportvereniging de doelstellingen beïnvloeden;
- een mindmap maken over verschillende belangen binnen een familiebedrijf en hoe deze invloed uitoefenen op de doelstellingen.

Eindterm 2

De leerling adviseert over verschillende alternatieven om een doelstelling te bereiken. (B)

Het gaat hierbij om:

- inventariseren welke alternatieven mogelijk zijn om een beslissing te nemen;
- evalueren van financiële en niet-financiële informatie;
- onderzoeken van kenmerken en gevolgen per alternatief;
- evalueren van de alternatieven om tot een beslissing te komen;
- onderbouwen van een advies.

Te denken valt aan:

- in een verslag analyseren of de leerling direct na het vwo wil doorstuderen of eerst een tussenjaar wil nemen;
- in een berekening aantonen in hoeverre het zinvol is om een zorgverzekeringspremie jaarlijks vooruit te betalen;
- in een vlog uitleggen welke stappen een landelijke supermarktketen kan zetten om het marktaandeel tijdens het EK voetbal te vergroten;
- voor een startende ondernemer de break-evenafzet van twee verschillende bedrijfsmodellen berekenen, en evalueren welk bedrijfsmodel het minste risico met zich meebrengt.

Eindterm 3

De leerling analyseert of doelstellingen zijn bereikt en adviseert passende vervolgacties. (B)

Het gaat hierbij om:

- beoordelen met behulp van financiële en niet-financiële informatie of een doelstelling is bereikt;
- verklaren waarom een doelstelling wel of niet is bereikt;
- uitleggen wat de gevolgen zijn van de gevonden verklaringen voor toekomstige beslissingen;
- adviseren welke beslissingen in de toekomst genomen kunnen worden;
- adviseren welke doelstellingen in de toekomst aangepast kunnen worden.

Te denken valt aan:

- met behulp van een bankierenapp bepalen of het de leerling gelukt is om vorige maand minder geld aan kleding uit te geven;
- tijdens een les relevante gegevens selecteren, en beoordelen in hoeverre een onderneming winstgevend is geweest;
- passende vervolgmaatregelen adviseren bij een lokale onderneming die haar klanttevredenheidsdoelstelling niet gehaald heeft;
- met behulp van een jaarverslag de solvabiliteit narekenen en daarmee verifiëren dat een financiële doelstelling van een webshop is behaald.

Subdomein A2 Vaardigheden

Eindterm 4

De leerling past bedrijfseconomische principes toe. (B)

Het gaat hierbij om:

- afwegen van de bijdrage aan liquiditeit;
- afwegen van korte en lange termijn;
- afwegen van risico en rendement;
- verwerken van data tot informatie;
- afwegen hoe middelen optimaal ingezet worden.

Te denken valt aan:

- met behulp van een spreadsheet de financiële gevolgen van thuis blijven wonen en op kamers gaan tijdens de studententijd in kaart brengen;
- een beleggingsstrategie uitdenken, rekening houdend met de beleggingshorizon en het risicoprofiel;
- een overzicht maken van de afwegingen die een franchisenemer maakt om zelfscankassa's in te voeren in zijn filiaal;
- op basis van een interview met een bestuurder uitleggen waarom de plaatselijke voetbalvereniging ervoor heeft gekozen om de investering in nieuwe kleedkamers uit te stellen.

Eindterm 5**De leerling past vaardigheden toe in kleine, middelgrote en grote bedrijfseconomische casussen. (B)**

Het gaat hierbij om:

- informatievaardigheden;
- rekenvaardigheden;
- leesvaardigheden;
- probleemoplossende vaardigheden;
- IT-vaardigheden.

Te denken valt aan:

- de keuze voor een annuïteitenlening in plaats van een lineaire lening voor een starter op de woningmarkt rekenkundig onderbouwen;
- met behulp van een spreadsheet een verschillenanalyse opstellen voor een lokale volleybalvereniging;
- klassikaal een sociaal jaarverslag lezen en interpreteren;
- een chatbot op een website bestuderen en kijken hoe dit helpt om de klantenservice te verbeteren;
- in een klassengesprek analyseren op welke manier seizoenspieken problematisch kunnen zijn voor een horecagelegenheid qua personeelsbeleid, en een oplossingspad hiervoor opstellen.

Eindterm 6**De leerling evalueert de toepassing van bedrijfseconomisch denken.
(B)**

Het gaat hierbij om:

- onderscheiden van situaties waarin bedrijfseconomisch denken wel en niet wenselijk kan zijn;
- uitleggen wat de beperkingen zijn van het formuleren van doelstellingen, en waarom het opstellen ervan niet altijd mogelijk of wenselijk is;
- reflecteren op de wenselijkheid van bedrijfseconomisch denken in diverse contexten.

Te denken valt aan:

- uitleggen waarom het onwenselijk kan zijn dat een student de ontvangen studiefinanciering belegt in aandelen;
- voor een privépersoon onderzoeken in hoeverre het streven naar financiële onafhankelijkheid op lange termijn het welbevinden op korte termijn schaadt;
- voor een familiebedrijf in kaart brengen welke invloed familierelaties hebben op de doelstellingen;
- in een klassikaal gesprek bediscussiëren hoe belangrijk het is dat een vervolgopleiding financiële waarde oplevert.

Eindterm 7**De leerling gebruikt ervaringen, interesses en kwaliteiten bij de eigen oriëntatie op studie en beroep. (E)**

Het gaat hierbij om:

- verkennen van de rol van vakspecifieke kennis en vaardigheden in de samenleving;
- oriënteren op sectoren, beroepen en vervolgopleidingen waarin kennis en vaardigheden van bedrijfseconomie een rol kunnen spelen;
- deelnemen aan activiteiten die bijdragen aan het verkennen van interesses, kwaliteiten en mogelijkheden;
- reflecteren op opgedane ervaringen, indien relevant voor de eigen oriëntatie op studie en beroep.

Te denken valt aan:

- in een keukentafelgesprek bespreken welke bedrijfseconomische aspecten terugkomen in de carrière van de ouder(s)/verzorger(s) van de leerling;
- op een studievergelijkingssite onderzoeken welke opleidingen passen bij bepaalde deelgebieden van bedrijfseconomie;
- in een mentorgesprek uitleggen welke aspecten van bedrijfseconomie de leerling aanspreken;
- deelnemen aan en reflecteren op een bedrijfseconomische simulatie.

Domein B Marketing

Subdomein B1 Persoonlijke toegevoegde waarde en positionering

Eindterm 8

De leerling onderzoekt welke talenten en capaciteiten deze heeft, wil ontwikkelen en nodig heeft - nu en later - als ondernemer, werknemer en vrijwilliger. (H)

Het gaat hierbij om:

- verkennen van persoonlijke sterktes, zwaktes, kansen en bedreigingen;
- afwegen welke talenten en capaciteiten de leerling wil ontwikkelen;
- onderzoeken welke beroepen en werkzaamheden aansluiten bij de talenten;
- verkennen in hoeverre opleiding, beroepen en werkzaamheden financiële en niet-financiële waarde opleveren;
- de voor- en nadelen van verschillende loopbaankeuzes analyseren.

Te denken valt aan:

- op basis van een persoonlijke SWOT analyseren welke talenten en capaciteiten de leerling wil ontwikkelen;
- een persoonlijkheidstest zoals bijvoorbeeld een Belbin-test invullen en hierop reflecteren;
- in een poster diverse opleidingen rangschikken naar de eigen persoonlijke voorkeur, op basis van inhoud, afstudeerrichtingen, loopbaanbegeleiding en mogelijke beroepen;
- tijdens een onderwijsleergesprek reflecteren op de eigen bijbaan en analyseren welke taken, verantwoordelijkheden en werkzaamheden de leerling goed en minder goed aangaan;
- in een verslag de voor- en nadelen van het kiezen voor een carrière in de muziekindustrie afwegen.

Eindterm 9

De leerling legt uit wat diens toegevoegde waarde is voor organisaties en de omgeving als potentiële werknemer, ondernemer en vrijwilliger. (B)

Het gaat hierbij om:

- uitleggen welke toegevoegde waarde, zowel financieel als niet-financieel, wordt gecreëerd door werknemers, ondernemers en vrijwilligers;
- uitleggen hoe de leerling diens toegevoegde waarde voor organisaties kan ontdekken;
- uitleggen hoe de leerling diens toegevoegde waarde voor een organisatie schriftelijk kan communiceren;
- uitleggen hoe de leerling diens toegevoegde waarde via sollicitatiegesprekken en presentaties kan communiceren.

Te denken valt aan:

- interviewen van een familielid en in een podcast diens toegevoegde waarde als werknemer, ondernemer of vrijwilliger bespreken;
- de sterktes uit een persoonlijke SWOT-analyse relateren aan de aard en doelstelling van de organisatie, en dit verwerken in een sollicitatiebrief;
- tijdens een gastles van een recruiter een persoonlijk LinkedIn-profiel opstellen.

Subdomein B2 Strategische marketing en impact

Eindterm 10

De leerling legt uit hoe organisaties inkomende geldstromen kunnen verkrijgen en welke rol marketing hierbij speelt. (B)

Het gaat hierbij om:

- uitleggen hoe commerciële en niet-commerciële organisaties financiële en niet-financiële waarde toe kunnen voegen;
- beschrijven dat organisaties verschillende soorten inkomende geldstromen hebben, afhankelijk van de waarde die zij toevoegen;
- uitleggen wat marketing is en wat de relatie is met toegevoegde waarde.

Te denken valt aan:

- met een mindmap verkennen welke waarde de plaatselijke kinderboerderij toevoegt aan de gemeenschap;
- in een verslagje omschrijven in hoeverre de inkomende geldstromen van de eigen school afwijken van die van een goed doel;
- een presentatie maken over de waarde die een bepaalde nv toevoegt, en uitleggen hoe deze hierover communiceert naar de omgeving.

Eindterm 11**De leerling onderbouwt hoe marketing door organisaties strategisch kan worden ingezet. (B)**

Het gaat hierbij om:

- onderbouwen van klantvoorkeuren van gevonden doelgroepen met behulp van marktonderzoek;
- analyseren van concurrenten met behulp van marktonderzoek;
- onderbouwen van een waardepropositie voor geselecteerde doelgroepen op basis van marktonderzoek;
- onderbouwen van marketingdoelstellingen op basis van marktonderzoek, rekening houdend met de waarden en doelstellingen van de organisatie;
- onderbouwen welke marketingactiviteiten kunnen bijdragen aan het behalen van marketingdoelstellingen.

Te denken valt aan:

- aan de hand van een vragenlijst afleiden welke voorkeuren de klanten van een meubelzaak hebben;
- in een tabel de punten van pariteit en punten van verschil van alle restaurants in een buurt weergeven;
- met behulp van een database beargumenteren dat het aanboren van nieuwe doelgroepen een zinvolle doelstelling is voor een lokaal poppodium;
- in een vlog uitleggen dat het verlengen van de productlevensduur een belangrijke marketingdoelstelling kan zijn voor een organisatie die gericht is op duurzaamheid;
- in een presentatie uitleggen welke marketingactiviteiten een ijssalon kan implementeren om zijn naamsbekendheid te vergroten.

Eindterm 12**De leerling adviseert over marktonderzoek. (B)**

Het gaat hierbij om:

- bepalen welke onderzoeksmethode aansluit bij een gegeven informatiebehoefte, zoals bij de analyse van een doelgroep, concurrentie en eigen marketingactiviteiten;
- beoordelen welke concepten en indicatoren aansluiten bij de gegeven informatiebehoefte;
- analyseren wanneer data valide is bij marktonderzoek;
- analyseren wanneer marktonderzoek betrouwbaar is;
- adviseren welke aanpassingen in het marktonderzoek nodig zijn om te komen tot betrouwbare en valide resultaten.

Te denken valt aan:

- in een rapportje de keuze onderbouwen tussen kwalitatief en kwantitatief onderzoek en tussen exploratief en concluderend onderzoek voor een sushirestaurant om de klanttevredenheid te kunnen meten;
- de relatie tussen concepten en indicatoren aanduiden in een mindmap;
- klassikaal beoordelen in hoeverre de gestelde vragen uit een enquête voldoende informatie zullen opleveren om een perceptuele kaart te kunnen construeren;
- aan de hand van een gegeven dataset onderbouwen waarom de resultaten uit een observatie niet betrouwbaar zijn;
- in een bestaand marktonderzoek beoordelen welke rol de intentie-gedragkloof speelt voor de validiteit van data.

Eindterm 13

De leerling evalueert de impact van marketingactiviteiten op de omgeving en vice versa. (B)

Het gaat hierbij om:

- uitleggen welke rol waarden, zoals integriteit, verantwoordelijkheid, gelijkheid, transparantie en burgerschap, spelen bij marketing;
- redeneren over de potentiële impact van marketingactiviteiten voor de omgeving en in het bijzonder op de privépersoon;
- redeneren hoe marketingactiviteiten beïnvloed kunnen worden door de omgeving en in het bijzonder door wet- en regelgeving;
- beoordelen in hoeverre marketingactiviteiten doorgezet, gestopt of aangepast moeten worden.

Te denken valt aan:

- aan de hand van een praktijkvoorbeeld van een abri uitleggen op welke wijze marketing aanstootgevend kan zijn;
- tijdens een onderwijsleergesprek standpunten uitwisselen over de aanvaardbaarheid van online marketing door gokbedrijven;
- in een nieuwsartikel beschrijven hoe de publieke opinie over en wetgeving voor kidfluencers de marketingactiviteiten in de game-industrie beïnvloeden;
- klassikaal bespreken welke speelruimte brouwers en supermarkten hebben bij het geven van kortingen op alcoholische dranken, en beoordelen wat de wenselijkheid hiervan is;
- in een presentatie bespreken in hoeverre een organisatie een voorgestelde controversiële slogan dient aan te passen.

Subdomein B3 Effectiviteit van marketing

Eindterm 14

De leerling evalueert de effectiviteit van marketingactiviteiten door organisaties met behulp van een dataset. (B)

Het gaat hierbij om:

- uitleggen waarom en hoe marketingdoelstellingen meetbaar gemaakt moeten worden;
- evalueren in hoeverre marketingactiviteiten hebben bijgedragen aan het behalen van marketingdoelstellingen van een organisatie;
- evalueren in hoeverre marketingactiviteiten aansluiten op de doelgroep, rekening houdend met de concurrentie;
- onderbouwen welke marketingactiviteiten doorgezet, gestopt of aangepast moeten worden.

Te denken valt aan:

- een zakelijke mail opstellen met een evaluatie over het nut van korte filmpjes voor de sociale media van een jongerenpartij;
- aan de hand van resultaten uit een klanttevredenheidsonderzoek evalueren in hoeverre het aanbod van attracties in een pretpark aansluit op de voorkeuren van jongeren;
- voor een gratis overstapservice van een energieleverancier een plan uitwerken dat bijdraagt aan het vergroten van het marktaandeel;
- in een onderzoeksoptzet uitleggen hoe een boekhandel kan meten in welke mate zijn imago is verbeterd.

Domein C Organisatie

Subdomein C1 Organiseren bij veranderingen in een persoonlijk leven

Eindterm 15

De leerling analyseert en evalueert hoe een privépersoon financieel onderbouwde beslissingen kan nemen. (B)

Het gaat hierbij om:

- inventariseren welke financiële veranderingen ontstaan door verwachte en onverwachte levensgebeurtenissen, en in hoeverre dit leidt tot fiscale wijzigingen;
- inventariseren welke alternatieven er zijn om in te spelen op financiële veranderingen als gevolg van levensgebeurtenissen;
- afwegen van alternatieven om in te spelen op financiële veranderingen in een persoonlijk leven;
- evalueren hoe financieel onderbouwde beslissingen kunnen leiden tot een andere organisatie van een persoonlijk leven.

Te denken valt aan:

- een berekening maken over het vermogen dat toekomt aan een ex-partner;
- op een overheidswebsite uitzoeken welke registratievorm een samenwonend stel met een baby op komst kan aannemen;
- met behulp van een simulatie ervaren welke invloed een veranderende thuissituatie heeft op de belastingaangifte;
- bij diverse persona's uitzoeken voor welke toeslagen een individu of huishouden in aanmerking komt;
- voor een oudere die graag kleiner wil gaan wonen afwegen of huren of kopen van een appartement beter is.

Eindterm 16**De leerling onderbouwt hoe een privépersoon arbeidsrecht kan toepassen. (B)**

Het gaat hierbij om:

- herkennen en beschrijven van levensgebeurtenissen waarop arbeidsrecht van toepassing kan zijn, in het bijzonder bij instroom, doorstroom en uitstroom;
- selecteren van gegeven arbeidsrechtelijke bronnen in de gegeven situatie;
- uitleggen welke rechten en plichten voor een privépersoon van toepassing zijn, gegeven de arbeidsrechtelijke bronnen;
- uitleggen op welke manier een privépersoon ondersteuning kan krijgen bij het toepassen van arbeidsrechtelijke bronnen.

Te denken valt aan:

- voor een jongere met een bijbaan de keuze afwegen tussen een nul-urencontract en een arbeidsovereenkomst met een vast aantal uren;
- aan de hand van fragmenten uit een cao uitzoeken wat de rechten en plichten zijn voor een aanstaand ouder wat betreft het opnemen van betaald en onbetaald verlof;
- voor een werknemer die om bedrijfseconomische redenen is ontslagen in kaart brengen welke instanties deze kan raadplegen;
- met behulp van informatiebronnen vaststellen in hoeverre de ketenregeling opgaat voor een werknemer die meerdere arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd bij dezelfde organisatie heeft gehad.

Subdomein C2 Bestaansrecht en rechtsvormen

Eindterm 17

De leerling toont inzicht in het bestaansrecht van een organisatie in een veranderende omgeving. (B)

Het gaat hierbij om:

- uitleggen dat mensen alleen of samen doelstellingen kunnen nastreven;
- uitleggen dat een organisatie een middel is om doelstellingen te bereiken;
- uitleggen dat een organisatie bestaat uit mensen, afspraken en overeenkomsten;
- beredeneren welke impact een organisatie op haar omgeving heeft en vice versa;
- beredeneren waarom een organisatie blijvend in moet spelen op verwachte en onverwachte veranderingen.

Te denken valt aan:

- een interview doen met een bestuurder over diens organisatiedoelstellingen en de rol die de organisatie in haar vestigingsplaats heeft;
- in een presentatie uitleggen hoe inwoners van een dorp de leefbaarheid ervan kunnen verbeteren door het oprichten van een plaatselijke stichting;
- in een vlog uitleggen dat sterk milieuverontreinigende activiteiten van een organisatie ervoor kunnen zorgen dat haar bestaansrecht in gevaar komt;
- door middel van een presentatie laten zien hoe de plaatselijke voetbalvereniging door een fusie kan blijven bestaan.

Eindterm 18**De leerling adviseert over de rechtsvorm van een organisatie. (B)**

Het gaat hierbij om:

- benoemen wat de kenmerken van verschillende rechtsvormen zijn;
- uitleggen hoe waarden en doelstellingen van de organisatie invloed kunnen hebben op de rechtsvorm;
- uitleggen hoe zelfstandig werken of samenwerken invloed kan hebben op de rechtsvorm;
- uitleggen hoe aansprakelijkheid, risico, resultaat en fiscaliteit invloed kunnen hebben op de rechtsvorm;
- adviseren in hoeverre een aanpassing van de rechtsvorm wenselijk is, gegeven veranderingen van waarden, doelstellingen of omgeving van een organisatie.

Te denken valt aan:

- bij de onderneming van een kennis herkennen dat dit een eenmanszaak is op basis van de fiscaliteit en de aansprakelijkheid;
- voor de eigen school beargumenteren waarom het logisch is dat deze een stichting als rechtsvorm heeft;
- een tabel opstellen met daarin diverse overeenkomsten en verschillen tussen een eenmanszaak, vof, maatschap, coöperatie, bv, nv, vereniging en stichting;
- bij een toekomstige eigen onderneming van de leerling uitleggen in hoeverre de wens om samen te werken de keuze voor een vof rechtvaardigt;
- bij het steward ownership-model bedenken welke type waarden en doelstellingen van een organisatie passend zijn.

Subdomein C3 Organiseren bij veranderingen

Eindterm 19

De leerling analyseert de waardeketen van één commerciële organisatie en onderbouwt beslissingen over personeelsvraagstukken in een veranderende omgeving. (B)

Het gaat hierbij om:

- verkennen van de waardeketen en het duurzaam competitief voordeel;
- verkennen van de inzet van menselijk kapitaal en duurzame kapitaalgoederen binnen de organisatie;
- identificeren van uitdagingen over de inzet van personeel in een veranderende omgeving;
- adviseren welke beslissingen een organisatie kan nemen om in te spelen op personeelsvraagstukken in een veranderende omgeving;
- redeneren of dit beleid leidt tot een duurzaam competitief voordeel.

Te denken valt aan:

- met behulp van de waardeketen analyseren waar sterktes en zwaktes in een organisatie liggen en in welke mate er een concurrentievoordeel aanwezig is;
- in een rapport beschrijven hoe een architectenbureau de specialistische kennis van haar medewerkers in combinatie met hardware en software inzet in haar dienstverlening;
- in een beknopt rapport beschrijven hoe een advocatenkantoor de specialistische kennis van zijn medewerkers inzet in zijn dienstverlening;
- in een infographic uiteenzetten welke maatschappelijke uitdagingen afkomen op een chipfabrikant, en de mogelijke implicaties voor het personeelsbeleid beschrijven;
- in een vlog uitleggen welke aanpassingen een verzekeringsmaatschappij moet doorvoeren om een vierdaagse werkweek voor alle werknemers succesvol te kunnen implementeren.

Eindterm 20

De leerling evalueert in hoeverre een commerciële organisatie bij een beleidsvraagstuk voldoet aan de principes van good governance in een veranderende omgeving. (B)

Het gaat hierbij om:

- beschrijven van de principes die centraal staan bij *good governance*, zoals transparantie, verantwoordelijkheid, integriteit, effectiviteit en inclusiviteit;
- verkennen hoe de organisatie vormgeeft aan de principes van *good governance*;
- identificeren van uitdagingen bij het toepassen van principes van *good governance*.

Te denken valt aan:

- voor een telefoonfabrikant verkennen wat wordt bedoeld met transparantie en hoe deze fabrikant uitvoering geeft aan een transparant beleid;
- voor een beursgenoteerde onderneming onderzoeken in hoeverre het personeelsbeleid inclusief is;
- tijdens een gastles in gesprek gaan met een hypotheekadviseur over integriteitskwesaties die spelen bij de betreffende bank.

Domein D Accounting

Subdomein D1 Ontvangsten en uitgaven in een persoonlijk leven

Eindterm 21

De leerling ordent en evalueert ontvangsten en uitgaven in een persoonlijk leven. (B)

Het gaat hierbij om:

- uitleggen welke data relevant kan zijn om inzicht te verkrijgen in persoonlijke ontvangsten, uitgaven en risico's;
- verwerken van data tot informatie met behulp van een persoonlijk liquiditeitsoverzicht;
- analyseren van mogelijkheden ten aanzien van risicobeperking en verruiming van liquiditeit;
- evalueren in hoeverre de beoogde persoonlijke financiële doelstellingen bereikt worden.

Te denken valt aan:

- in een huishouden facturen en bankafschriften verzamelen, ordenen en interpreteren voor een liquiditeitsoverzicht;
- de eigen ontvangsten en uitgaven categoriseren;
- de maandelijkse uitgaven van een student vergelijken met Nibud-gemiddelden en reflecteren op verschillen;
- met een berekening nagaan in hoeverre de doelstelling is bereikt om een maximaal bedrag per jaar aan abonnementen uit te geven.

Eindterm 22

De leerling begroot toekomstige ontvangsten en uitgaven en analyseert manieren om deze te beheersen. (B)

Het gaat hierbij om:

- opstellen van liquiditeitsbegroting voor een privépersoon;
- analyseren van scenario's op de gevolgen voor de liquiditeit.

Te denken valt aan:

- voor een studentenhuishouden de gevolgen van het kopen van een wasmachine afzetten tegen de gevolgen van het leasen van diezelfde wasmachine;
- de invloed berekenen van een hoger verwacht aantal te werken uren en/of een loonsverhoging op de ontvangsten uit loon;
- schriftelijk onderbouwen in hoeverre het werken met geldpotjes op een betaalrekening zinvol is.

Subdomein D2 Interne verslaggeving

Eindterm 23

De leerling stelt financiële overzichten op. (B)

Het gaat hierbij om:

- toepassen van accountingprincipes op financiële overzichten;
- identificeren van het verschil tussen ontvangsten & opbrengsten en tussen uitgaven & kosten;
- identificeren welke invloed financiële feiten hebben op een liquiditeitsoverzicht, een winst- en verliesrekening en een balans;
- opstellen van een liquiditeitsoverzicht en winst- en verliesrekening voor een organisatie;
- opstellen van een balans en verwerken van financiële feiten op een balans.

Te denken valt aan:

- voor een eenmanszaak controleren of de waarderingsgrondslagen consistent zijn toegepast op de balans;
- in een berekening analyseren welke invloed privé-opnames, privé-investeringen en het resultaat hebben op het eigen vermogen van een vof;
- balansmutaties opstellen voor een judovereniging in een bepaalde maand.

Eindterm 24**De leerling adviseert over financiële vraagstukken. (B)**

Het gaat hierbij om:

- analyseren van de gepaste methodiek bij het berekenen van een kostprijs en verkoopprijs;
- opstellen van financiële analyses;
- analyseren hoe opbrengsten, kosten en resultaat samenhangen en elkaar kunnen beïnvloeden;
- analyseren hoe ontvangsten, uitgaven en liquiditeitsposten van een organisatie samenhangen en elkaar kunnen beïnvloeden;
- analyseren op basis van een interne analyse welke maatregelen nodig zijn om de beoogde doelstellingen te realiseren.

Te denken valt aan:

- voor een meubelmakerij analyseren welke kostprijsmethode geschikt is, en met behulp van deze kostprijsmethode de verkoopprijs inclusief btw berekenen;
- met behulp van een break-evenanalyse adviseren of een drukkerij moet starten met het drukken van koffiemokken;
- rekenkundig onderbouwen hoe het aansluiten bij een landelijk bezorgplatform de opbrengsten- en kostenstructuur van een lokale snackbar kan beïnvloeden;
- een zakelijke mail opstellen met een uitleg in hoeverre het versneld aflossen van een onderhandse lening verstandig is met het oog op de liquiditeit, zowel op korte als op lange termijn;
- in een adviesrapport beschrijven welke kostenbesparingen een stichting moet doorvoeren om de continuïteit op korte en lange termijn te waarborgen.

Eindterm 25

De leerling brengt, op basis van een gegeven governance, ecologisch of sociaal vraagstuk, advies uit ten behoeve van interne besluitvorming. (B)

Het gaat hierbij om:

- evalueren van geselecteerde niet-financiële informatie over de sociale en natuurlijke omgeving;
- evalueren van geselecteerde niet-financiële informatie over de interne sociale omgeving en interne governance;
- identificeren van belangen van de organisatie en belangen van de omgeving;
- evalueren welke alternatieve oplossingsrichtingen er zijn om in te spelen op de belangen van de organisatie en van de omgeving;
- adviseren, aan de hand van niet-financiële informatie, welke oplossingsrichting passend is om doelstellingen te behalen.

Te denken valt aan:

- analyseren van een model voor strategisch management, zoals een *balanced scorecard*;
- in een infographic uitleggen hoe de belangen van een melkfabriek en haar omgeving kunnen botsen, en uitleggen wat de melkfabriek moet doen om tegemoet te komen aan de belangen van deze omgeving;
- uitleggen welke KPI's gericht op ecologische en sociale waarde passen bij een bepaalde doelstelling van een stichting, en concrete verbeter suggesties per KPI bedenken om de betreffende doelstelling te behalen.

Subdomein D3 Externe verslaggeving

Eindterm 26

De leerling verklaart welke financiële en niet-financiële informatie een organisatie deelt. (B)

Het gaat hierbij om:

- uitleggen welke informatie externe belanghebbenden willen en juridisch moeten hebben;
- uitleggen welke informatie een organisatie vanuit haar doelstelling wil delen;
- uitleggen dat er een spanning kan bestaan tussen de informatie die een organisatie deelt en de informatiebehoefte van externe belanghebbenden;
- uitleggen hoe een accountant een betrouwbare informatievoorziening in het maatschappelijk verkeer borgt.

Te denken valt aan:

- in een presentatie vertellen welke informatie een lokale fruitteler deelt over duurzaamheid en sociale vraagstukken;
- een mindmap maken over de Europese wet- en regelgeving, zoals de Corporate Sustainability Reporting Directive, die betrekking hebben op hetgeen organisaties in een duurzaamheidsverslag moeten publiceren;
- tijdens een gastles met een accountant in gesprek gaan over diens rol.

Eindterm 27

De leerling selecteert informatie uit externe verslaggeving en evalueert hoe deze informatie bijdraagt aan een oordeel over het gevoerde beleid. (B)

Het gaat hierbij om:

- uitleggen hoe materialiteit en dubbele materialiteit toegepast moeten worden bij het opstellen van financiële en niet-financiële verslaggeving;
- selecteren van relevante informatie voor externe belanghebbenden uit de externe verslaggeving van een commerciële organisatie;
- benoemen van aannames, mogelijke afwijkingen en onzekerheden met betrekking tot de geselecteerde informatie;
- evalueren, met behulp van beoordelingscriteria, in hoeverre de geselecteerde informatie bijdraagt aan het vormen van een verantwoord oordeel voor externe belanghebbenden.

Te denken valt aan:

- bij de duurzaamheidsverslaggeving van een waterzuiveringsbedrijf uitleggen hoe de impact, risico's en kansen in kaart kunnen worden gebracht;
- voor een verzekeringsmaatschappij uitleggen welk inzicht zij moet geven over haar duurzaamheidsbeleid op basis van gegeven ESG-criteria;
- in de gepubliceerde niet-financiële overzichten van een afvalverwerkingsbedrijf de beperkingen vinden, en vanuit het perspectief van de gemeente bepalen in hoeverre een verantwoord oordeel kan worden gegeven over de verslaggeving.

Domein E Financiering

Subdomein E1 Bezittingen en schulden in een persoonlijk leven

Eindterm 28

De leerling analyseert financiële veranderingen en evalueert diens bezittingen en schulden. (B)

Het gaat hierbij om:

- berekenen hoe schommelingen in ontvangsten en uitgaven op korte termijn de hoogte van bezittingen en schulden beïnvloeden;
- analyseren in hoeverre financiële veranderingen, veroorzaakt door verwachte en onverwachte levensgebeurtenissen, de hoogte van bezittingen en schulden op lange termijn beïnvloeden;
- onderbouwen waarom een financiële buffer, zowel gericht op uitgaven als ontvangsten, wenselijk kan zijn;
- evalueren van de hoogte van de huidige financiële buffer en de gewenste financiële buffer op lange termijn, gegeven de financiële doelstellingen.

Te denken valt aan:

- met behulp van bijvoorbeeld de Nibud BufferBerekenaar uitleggen welke gevolgen gezinsuitbreiding heeft voor de financiële buffer van een samenwonend stel;
- voor een vwo 5-leerling afwegen of het verstandig is om een rijlespakket in één keer te betalen, gegeven het spaarsaldo;
- een berekening maken over de invloed van het zuiver aanvaarden van een erfenis op het vermogen van de nabestaande;
- schriftelijk uitleggen dat vermogensopbouw voor een starter noodzakelijk kan zijn om een woning te kunnen kopen.

Eindterm 29

De leerling analyseert en evalueert hoe een privépersoon met behulp van financiële producten en diensten kortetermijndoelen kan behalen. (B)

Het gaat hierbij om:

- toepassen van financiële rekenkunde op financiële producten en diensten;
- beoordelen van de betrouwbaarheid en volledigheid van informatie over financiële producten en diensten;
- beoordelen van risico's, kansen en financiële gevolgen behorend bij financiële producten en diensten;
- afwegen van alternatieven om doelen met bezittingen en schulden te behalen.

Te denken valt aan:

- aan een privépersoon advies uitbrengen over het kopen op afbetaling of het leasen van een auto;
- in een advertentie over het gespreid betalen van een mobiele telefoon uitzoeken welke informatie is weggelaten;
- een quiz ontwerpen met vragen over financiële producten waarmee kortetermijndoelen behaald kunnen worden;
- aan een medeleerling presenteren wat de kansen en risico's zijn van een creditcard;
- een documentaire over schuldenproblematiek bij jongeren bekijken en hierop reflecteren.

Eindterm 30

De leerling analyseert en evalueert hoe een privépersoon met behulp van financiële producten en diensten langetermijndoelen kan behalen. (B)

Het gaat hierbij om:

- toepassen van financiële rekenkunde op financiële producten en diensten;
- beoordelen van de betrouwbaarheid en volledigheid van informatie over financiële producten en diensten;
- beoordelen van risico's, kansen en financiële gevolgen behorend bij financiële producten en diensten;
- afwegen van alternatieven om doelen met bezittingen en schulden te behalen.

Te denken valt aan:

- rekenkundig onderbouwen hoeveel geld een afgestudeerde op zijn of haar spaarrekening moet zetten om over drie jaar op wereldreis te kunnen gaan;
- met behulp van bijvoorbeeld de somformule van de meetkundige reeks berekenen wat de eindwaarde is van een reeks stortingen;
- met behulp van een placemat in kaart brengen wat de overeenkomsten en verschillen tussen vermogenstitels zijn;
- in een vlog uitleggen waarom de informatievoorziening van cryptoplatformen minder betrouwbaar kan zijn vergeleken met instellingen die onder AFM-toezicht staan;
- voor diverse persona's analyseren welke hypotheekvorm het meest passend is.

Subdomein E2 Kapitaal en vermogen van organisaties

Eindterm 31

De leerling bepaalt en berekent de vermogensbehoefte van een organisatie. (B)

Het gaat hierbij om:

- analyseren in hoeverre het werkkapitaal de continuïteit van een organisatie beïnvloedt;
- analyseren hoe schommelingen in cashflow de hoogte van het gewenste werkkapitaal beïnvloeden;
- analyseren in hoeverre de bezittingen, activiteiten en investeringen van een organisatie de vermogensbehoefte beïnvloeden;
- bepalen van de vermogensbehoefte op korte en lange termijn.

Te denken valt aan:

- voor een lokale boekhandel uitleggen dat een negatief werkkapitaal het faillissementsrisico vergroot;
- voor een ijssalon de verschillen in werkkapitaal berekenen in diverse seizoenen, en hieruit conclusies trekken over de vermogensbehoefte;
- voor een ziekenhuis bepalen wat de vermogensbehoefte is wanneer geïnvesteerd wordt in nieuwe operatiekamers.

Eindterm 32**De leerling evalueert de kapitaal- en vermogensstructuur van een organisatie. (B)**

Het gaat hierbij om:

- toepassen van de gouden balansregel;
- analyseren van de huidige bezittingen en schulden met financiële kengetallen;
- uitleggen hoe bij investerings- en financieringsvraagstukken de kapitaal- en vermogensstructuur veranderen;
- analyseren van huidige en potentiële bezittingen en schulden met financiële kengetallen;
- evalueren van de afstemming van de kapitaal- en vermogensstructuur op lange termijn met behulp van financiële kengetallen.

Te denken valt aan:

- voor een sportschool uitleggen dat het niet verstandig is om nieuwe fitnessapparatuur aan te schaffen met rekening-courantkrediet;
- de liquiditeitspositie van een woningcorporatie beoordelen;
- analyseren hoe de aanschaf van nieuwe topstukken de solvabiliteit van een kunstmuseum beïnvloedt;
- rekenkundig onderbouwen hoe een aandelenemissie de vermogensstructuur van een nv beïnvloedt.

Subdomein E3 Investerings- en financieringsvraagstukken

Eindterm 33

De leerling adviseert over investeren bij investeringsvraagstukken voor een organisatie. (B)

Het gaat hierbij om:

- uitleggen waarom investeren nodig kan zijn voor de continuïteit van een organisatie;
- inventariseren welke alternatieven er zijn bij investeren;
- evalueren welke financiële en niet-financiële gegevens relevant zijn bij een investeringsvraagstuk, gegeven de doelstellingen van een organisatie;
- beoordelen van alternatieven met behulp van financiële rekenkunde in investeringsselectiemethoden;
- adviseren welke beslissing over investeren passend is, rekening houdend met risico en rendement.

Te denken valt aan:

- voor een middelbare school uitleggen welke gegevens relevant zijn bij de aanleg van een nieuw schoolplein;
- voor een natuurorganisatie verklaren waarom de netto contante waarde geen relevante selectiemethode is;
- voor een tandartspraktijk diverse investeringsselectiemethoden, zoals de terugverdientijd en de netto contante waarde, toepassen op de aanschaf van een aanmeldzuil;
- voor een vakantiepark het risico en rendement analyseren bij verschillende manieren voor energiebesparing, en dit verwerken in een adviesrapport.

Eindterm 34**De leerling adviseert over financieren bij investerings- en financieringsvraagstukken voor een organisatie. (B)**

Het gaat hierbij om:

- uitleggen waarom financieren nodig kan zijn voor de continuïteit van een organisatie;
- inventariseren van alternatieven en de bijbehorende voor- en nadelen bij financieren;
- evalueren welke financiële en niet-financiële gegevens relevant zijn bij een financieringsvraagstuk, gegeven de doelstellingen van een organisatie;
- beoordelen van alternatieven met behulp van financiële rekenkunde;
- adviseren welke beslissing over financieren passend is.

Te denken valt aan:

- in een brochure uiteenzetten wat de verschillen tussen een onderhandse lening, obligatielening en hypothecaire lening zijn;
- uitleggen hoe een extra privé-investering van één van de firmanten van een vof invloed kan uitoefenen op de resultaatverdeling;
- uitleggen hoe verwatering van zeggenschap de doelmatigheid van steward ownership kan aantasten;
- de financiële gevolgen van verschillende vormen van crowdfunding berekenen;
- uitleggen wat de relevantie van de beurskoers en nominale waarde is voor het bepalen van een emissiekoers.

Eindterm 35

De leerling analyseert financieringsvraagstukken van een organisatie vanuit het perspectief van een vermogensverschaffer. (B)

Het gaat hierbij om:

- vergelijken van doelstellingen, risico en geëist rendement van verschillende typen vermogensverschaffers;
- uitleggen waarom vermogensverschaffers voorwaarden kunnen stellen;
- analyseren van het risico en rendement voor vermogensverschaffers, gegeven de huidige financiële kengetallen;
- analyseren van het risico en rendement voor vermogensverschaffers, gegeven de verwachte financiële kengetallen;
- analyseren welke spanningen kunnen bestaan tussen de doelstellingen van vermogensverschaffers en de doelstellingen van de organisatie.

Te denken valt aan:

- de doelstellingen van een aandeelhouder vergelijken met die van een verstrekker van een onderhandse lening;
- een risicoanalyse doen voor een organisatie met leverancierskrediet, gegeven de current ratio van de afnemer;
- een mindmap maken over verschillende kredieten, met unieke eigenschappen en factoren die geëist rendement bepalen;
- voor een nv analyseren in welke situatie een aandeelhouder prioriteit geeft aan het uitbetalen van dividend, terwijl het bestuur de voorkeur geeft aan het herinvesteren van dividend.

Domein F Ondernemerschap

Subdomein F1 Ondernemerschap en bedrijfseconomie

Eindterm 36

De leerling legt uit welke rol ondernemerschap heeft in een samenleving. (B)

Het gaat hierbij om:

- uitleggen dat zowel organisaties als privépersonen ondernemend kunnen zijn;
- uitleggen dat zowel bedrijfseconomische als niet-bedrijfseconomische kwaliteiten en middelen nodig zijn voor en versterkt kunnen worden door ondernemerschap;
- uitleggen hoe ondernemerschap een bijdrage kan leveren aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken;
- uitleggen welke waarde ondernemerschap toe kan voegen aan een samenleving.

Te denken valt aan:

- in een onderwijsleergesprek verkennen op welke manier iemand ondernemend kan zijn en wat daarvoor nodig is;
- voor een organisatie gericht op het repareren van apparaten uitleggen hoe deze bijdraagt aan het reduceren van grondstofverbruik;
- in een gesprek met een ondernemer achterhalen hoe diegene van waarde is voor de maatschappij.

Eindterm 37**De leerling analyseert hoe ondernemerschap bedrijfseconomische deelgebieden verbindt en gebruikt. (B)**

Het gaat hierbij om:

- beschrijven hoe bedrijfseconomische deelgebieden binnen ondernemerschap worden verbonden en gebruikt in een persoonlijk leven;
- beschrijven hoe bedrijfseconomische deelgebieden binnen ondernemerschap worden verbonden en gebruikt bij startende organisaties;
- beschrijven hoe bedrijfseconomische deelgebieden binnen ondernemerschap worden verbonden en gebruikt bij bestaande organisaties;
- uitleggen hoe wijzigingen in de interne en externe omgeving van invloed kunnen zijn op de inzet van bedrijfseconomische deelgebieden.

Te denken valt aan:

- na aanschaf van een fotocamera als hobby van de leerling, het potentieel inzien tot een eerste eenmanszaak;
- in een podcast vertellen hoe een bevriende ondernemer de bedrijfseconomische deelgebieden op elkaar heeft afgestemd;
- een personeelslid dat affiniteit heeft met AI uitleggen dat hij of zij suggesties kan doen om AI in te zetten voor procesoptimalisatie;
- bij een open dag op de eigen school herkennen dat dit niet alleen een marketingactiviteit is, maar ook gevolgen heeft voor het personeelsbeleid en de liquiditeit;
- met behulp van wijzigingen in een businessmodel canvas inventariseren welke wijzigingen plaatsvinden in de bedrijfseconomische deelgebieden voor een plaatselijk theater dat overweegt om een aangrenzend restaurant over te nemen.

Eindterm 38**De leerling analyseert het proces van het starten en oprichten van een organisatie. (B)**

Het gaat hierbij om:

- beschrijven van het proces dat leidt tot de oprichting van een organisatie;
- uitleggen aan welke oprichtingseisen een organisatie moet voldoen en welke rol handelingsbekwaamheid en handlichting daarbij spelen;
- uitleggen dat een ondernemingsplan een instrument is bij de oprichting van een organisatie;
- analyseren welke financiële en niet-financiële risico's en kansen het starten en oprichten van een organisatie met zich meebrengt, en hoe hierop ingespeeld kan worden.

Te denken valt aan:

- een handboek schrijven voor een startende ondernemer;
- een documentaire bekijken over een startende ondernemer, en daaruit risico's en kansen afleiden waarmee deze ondernemer te maken heeft gehad;
- een elevator pitch maken over de meerwaarde van een ondernemingsplan voor zowel de ondernemer zelf als externe financiers.

Eindterm 39

De leerling onderzoekt de verschillende mogelijkheden om ondernemerschap vorm te geven en verkent welke daarvan bij hem of haar past. (H)

Het gaat hierbij om:

- uitleggen dat ondernemerschap op verschillende manieren ingevuld en uitgevoerd kan worden;
- ervaringen opdoen met ondernemerschap dat binnen een organisatie wordt vormgegeven;
- reflecteren op manieren van ondernemen die goed passen bij de leerling.

Te denken valt aan:

- bij verschillende organisaties in Nederland analyseren hoe zij zijn begonnen, en uitleggen hoe ondernemerschap daarbij op verschillende manieren is vormgegeven;
- bezoeken van een fabriek in de buurt van de eigen school;
- een dag meelopen bij een stichting en een reflectief logboek hierover bijhouden.

Subdomein F2 Ondernemen - Keuze

Het bevoegd gezag selecteert één eindterm naar keuze (40-42).

Eindterm 40

De leerling doet ervaring op met ondernemerschap binnen een bestaande commerciële organisatie. (E)

Hierbij gaat het om:

- verkennen van kansen die potentieel waarde kunnen toevoegen;
- ervaring opdoen met het tonen van initiatief in een proces waarbij waarde wordt toegevoegd en wordt samengewerkt;
- ervaring opdoen met verantwoordelijk handelen in een iteratief proces;
- ervaring opdoen met het nemen van beslissingen waarbij moet worden omgegaan met onzekerheid en risico's;
- reflecteren op succesvolle en niet-succesvolle beslissingen.

Te denken valt aan:

- een nieuwe reclamecampagne opzetten voor een plaatselijke bakker, om in te spelen op een trend op sociale media;
- het bestelproces bij een pizzeria stroomlijnen;
- een nieuwe kinderactiviteit voor een camping bedenken, uitvoeren en evalueren.

Eindterm 41

De leerling doet ervaring op met ondernemerschap binnen een bestaande niet-commerciële organisatie. (E)

Hierbij gaat het om:

- verkennen van kansen die potentieel waarde kunnen toevoegen;
- ervaring opdoen met het tonen van initiatief in een proces waarbij waarde wordt toegevoegd en wordt samengewerkt;
- ervaring opdoen met verantwoordelijk handelen in een iteratief proces;
- ervaring opdoen met het nemen van beslissingen waarbij moet worden omgegaan met onzekerheid en risico's;
- reflecteren op succesvolle en niet-succesvolle beslissingen.

Te denken valt aan:

- een loterij voor het 100-jarig jubileum van de plaatselijke korfbalvereniging organiseren;
- het perfecte schoolfeest voor de eigen school organiseren;
- maatregelen voor een lokaal evenement om afval tegen te gaan bedenken, uitvoeren en evalueren.

Eindterm 42

De leerling doet ervaring op met ondernemerschap door het starten van een eigen organisatie. (E)

Hierbij gaat het om:

- verkennen van kansen die potentieel waarde kunnen toevoegen;
- ervaring opdoen met het tonen van initiatief in een proces waarbij waarde wordt toegevoegd en wordt samengewerkt;
- ervaring opdoen met verantwoordelijk handelen in een iteratief proces;
- ervaring opdoen met het nemen van beslissingen waarbij moet worden omgegaan met onzekerheid en risico's;
- reflecteren op succesvolle en niet-succesvolle beslissingen.

Te denken valt aan:

- een hondenuitlaatservice opzetten;
- het idee voor een jongerenfestival pitchen bij de gemeente om subsidie op te halen;
- een stichting starten die activiteiten organiseert om eenzaamheid tegen te gaan.

Bijlage - Begrippenlijst

Hieronder lees je de vakspecifieke begrippen en hun omschrijving. Deze omschrijvingen zijn bedoeld voor leraren om de bedoeling en inhoud van het conceptexamenprogramma te begrijpen.

Begrip	Omschrijving
Een persoonlijk leven	De context van een privépersoon waarin een natuurlijk persoon of huishouden beslissingen neemt op basis van waarden, doelstellingen, kwaliteiten en middelen.
Financieel product	Een financiële overeenkomst zoals een financieel instrument, een verzekering, een krediet of een rekening.
Financiële dienst	Dienst die wordt verleend met betrekking tot een financieel product, zoals advies, bemiddeling, aanbieden van krediet of beleggingsdiensten.
Kwaliteiten van een organisatie	Alle vaardigheden die een organisatie aanwendt om beschikbare middelen effectief in te zetten.
Marktonderzoek	Het systematisch verkrijgen, vastleggen, ordenen, selecteren en analyseren van data die relevant is voor het marketingbeleid van een organisatie.
Levens-gebeurtenissen	Ingrijpende veranderingen in het leven, zoals studeren, overlijden, werk, wonen en het aangaan van relaties.
Middelen van een organisatie	Alle bezittingen en hulpbronnen die een organisatie tot haar beschikking heeft.
Omgeving voor organisaties	Alle krachten en elementen die invloed uitoefenen op een organisatie en haar effectiviteit. De omgeving kan ingedeeld worden in sociale, technologische, economische, ecologische en politiek-juridische factoren.
Ondernemerschap	Ondernemerschap bestaat als een privépersoon reageert op kansen en ideeën, en deze omzet in waarde voor zichzelf en anderen. Deze waarde kan financieel, cultureel of sociaal zijn.
Persoonlijke kwaliteiten	Een breed spectrum aan vaardigheden, talenten en gespecialiseerde kennis en capaciteiten.

Persoonlijke middelen	Materiële, sociale, psychologische of symbolische hulpbronnen die gewaardeerd worden door het individu, en die hem of haar in staat stellen effectief te functioneren in een bepaalde situatie.
Waarden	Overtuigingen over wat belangrijk is voor een individu of organisatie of wat goed wordt geacht. Waarden vormen de uitgangspunten die bepalen hoe een individu of organisatie doelen nastreeft en afwegingen maakt.

Als landelijk expertisecentrum richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

Bezoekadres
Stationsplein 1
3818 LE Amersfoort

Postadres
Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T +31 (0)33 484 08 40
E info@slo.nl
W www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)